

કાલિયાવાડ ઇલાકાની ભૂગોળનું તાલુકો

ખીબ ધોરાગુને વાસ્તે
વ્યાખ્યા તથા વધારા સુધારા સહિત
છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શા. હરજીવન વિ. પુરુષોત્તમ-ગોધારી

તાલુકા રફલના આસિસ્ટન્ટ ભારતર
ભાવનગર.

આવૃત્તિ ખીજી.
(કર્તાએ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યાછે).

પ્રથમ આવૃત્તિ

તાલુકોડ ખીં અને જી. એ.
ભુગોળાલ ગંગારામે છાપ્યું.

૮૮૫. સંવત ૧૯૪૧.

કીમત દોઢ આનો.

તૈયાર !   તૈયાર !!   તૈયાર !!!

(હવે ઘણીજ થોડી નકલો રહીછે.)

“મુંવઈ ઈલાકાની ભૂગોળનો સાર” ઘણાજ સુ-ધારા વધારા સહિત નવીન આવૃત્તિનો બાહર પડ્યો છે ક્રીમત ઘણીજ જુજ એટલે ફક્ત (૦-૧-૬) દોઢ આનો ને પ્રશ્ન ૪૦ ની લગભગ છે, તે ત્રીજાંબોરણના તમામ વિદ્યાર્થીઓને પાસે રાખી શિખવા લાયક છે, અને તેમાં તમામ બાબતોનું સ્વીકાર વર્ણન કરેલું છે, તે ચોપડી ન્હોતી જણાશે. માટે જેઓને ન્હોત્યે તેમણે રોકડી ક્રી-મત મોકલી વેળાસર મંગાવી લેવો, સામગ્રી લેનારને (૧૦૦ થી વધારેના) કીકાયતે આપવામાં આવશે, માટે તે સં-બંધી નીચેના નામથી લખી જણાવવું.

તા. ૨૦-૧૦-૮૫.

બાવનગર   }   શા. હરજીવન વી. પુસ્તકોત્તમ ગો.
રાધનપરી બજાર.   }   તા. ૨૬. ૦ આ. ૦ માર્તર.

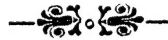
સુચના.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળનું તારણ તથા ભૂગોળવિદ્યાનો મૂળતત્વ ભાગ ૧નો છપાયેલ છે. પણ તેમાં કાઠિયાવાડ વિશે ઘણીજ જૂજ હકીકત લખેલી છે. તો તેથી કરીને વધારે હકીકત જાણવામાં આવે, એવા કારણથી આ “તારણ” છપાવ્યું છે. અને તેની પેઠેલી આવૃત્તિ અપી જવાથી આ બીજી આવૃત્તિ છપાવી છે. વાસ્તે તેની અંદર કોઈ પણ જગ્યાએ દ્રષ્ટીદોષ અગર ભૂલ રહી હોય તો ક્ષમા કરશે.

લી. તામિદાર સેવક

કર્તા.

અર્પણ પત્રીકા.

મેહેરબાન આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરો.

આપ સાહેબોએ બંને છોકરાંમાં આશ્રય આપ્યો છે, તેથી અત્યંત આભારી થયો છું; અને આશા રાખું છું કે હવે પણ બનતો પ્રયત્ન કરી મદદ કરશે, એવું ભાવ્ય થવાની આકાંક્ષાથી આ લઘુગ્રંથ. આપ સાહેબોને અર્પણ કરું છું.
તા. ૨૭-૧૦-૮૫

લી.

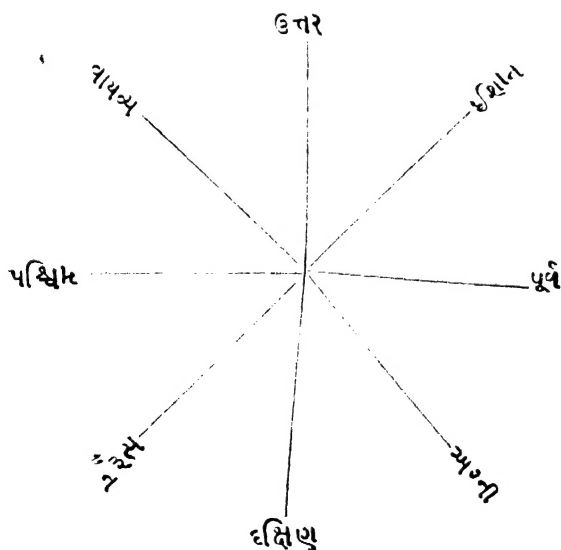
આપનો આભારી સેવક
શા. હ. વી. યુ. ગો.

દિશાઓ.

જે દિશા તરફ સૂરજ ઉગે તેને પૂર્વ કે ઉગમણ દિશા કહે છે, અને જે દિશા તરફ સૂરજ આયમે તેને પશ્ચિમ કે આયમણ દિશા કહે છે.

પૂર્વ દિશાની તરફ માં કરીને ઉભા રહી એ નો જમણા હાથ તરફ દક્ષિણ દિશા ને ડાબા હાથ તરફ ઉત્તર દિશા આવે.

નકશાની દિશાનો કોઠો.

કાઠિઆવાડ ઈલાકાની ભૂગોળનું તારણ.

વ્યાખ્યાઓ.

૧ જમીનના જે ભાગને ત્રણ બાજુએ પાણી અને એક તરફ જમીન હોય તેને દ્વીપકલ્પ કહે છે.

૨ જે જમીનના ભાગને ફરતું ચારેતરફ પાણી હોય તેને ખેટ કહે છે.

૩ જમીન ઉપર લાંબા ગએલા સમુદ્રના કાંઠાને અ-ખાત કહે છે.

૪ ખારાપાણીના મોટા ભાગને મહાસાગર કહે છે.

૫ મહાસાગરથી જે નાનો હોય તેને સમુદ્ર કહે છે.

૬ જમીનનો ભાગ થોડો ઊંચો હોય તેને ડુંગર કહે છે.

૭ જમીનનો ભાગ વધારે ઊંચો હોય તેને પર્વત કહે છે.

૮ જે સપાટ જમીનનો ભાગ હોય તેને મેદાન કહે છે.

૯ ચારેતરફ જમીન ને વચમાં પાણી હોય તેને સરોવર કહે છે.

૧૦ મીઠા પાણીનો પ્રવાહ સમુદ્રમાંથી કે સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગ્યામાં થઈ સમુદ્ર કે બીજી કોઈ જગ્યાએ મળે તેને નદી કહે છે.

૧૧ સમુદ્રને મળતાં પહેલાં ભરતીનું પાણી માંદે આવે એવું જે નદીનું મૂખ પોહોળું હોય તેને ખાડી કહે છે.

૧૨ દરિયા કાંઠે જે શેહેર હોય અને ત્યાં વહાણોના માલ ચડાઉતરી થતો હોય તેને બંદર કહે છે.

૧૩ જે ગામ પાસેથી રેલવે જતી હોય અને તે ઠેકાણે

કાઠિઆવાડ ઇલાકાની ભૂગોળનું તારણ. ૫

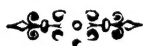
લોકો તથા માલ ચડાઉતરી થતો હોય તેને સ્ટેશન કહેછે.

૧૪ જે શેહરમાં દેશિરાજ્ય રાજ કરતો હોય તેને સંસ્થાન કહે છે.

૧૫ જે ભાગમાં ઘણાં સંસ્થાન આવેલાં હોય તેને પ્રાંત કહે છે.

૧૬ જે સંસ્થાનો પોલિટિકલ એજન્ટના તાબામાં હોય તેને ઇલાકો કહે છે.

૧૭ ઇલાકાનો જે ઉપરી અમલદાર તેને પોલિટિકલ એજન્ટ કહે છે.

વાર્ણન.

કાઠિઆવાડ—મુંબઈ ઇલાકાની પશ્ચિમે છે, તેનું મુખ્ય શેહર રાજકોટ તેમાં પોલિટિકલ એજન્ટ રહેછે.

દિશા—ઉત્તરે કચ્છનું રણ. પૂર્વે અમદાવાદ જીલ્લો ને ખંભાતનો અખાત દક્ષિણ ને અગ્નિ ખૂણામાં અરબી સમુદ્ર, પશ્ચિમ ને વાયવ્ય ખૂણામાં અરબી સમુદ્ર ને કચ્છી અખાત છે.

તે દ્વીપકલ્પ છે તેનું અસત્ર નામ સૌરાષ્ટ્ર હતું તેના મુખ્ય ચાર વિભાગ છે, અને નાનાં દશ પ્રાંત છે.

દશપ્રાંત—ઝાલાવાડ, ગોહિલવાડ, ઉંડસરવૈયા, બાબરી-આવાડ, કાઠિઆવાડ, સૌરાષ્ટ્ર, ડાહાર, મચ્છુકાંઠો ને આખામંડળ.

અખાત—કચ્છનો ને ખંભાતનો.

સમુદ્ર—અરબી સમુદ્ર] [રણ—કચ્છનું.

એટ—પીરંમ, દીવ ને સકોદર] [સરોવર—નળ.

જાત્રાનાંઠેકાણાં—પાળીતાણા, જુનાગઢ, પ્રભાસપટણ, માધવપુર ને દ્વારકા વીગેરે.

હવાખાવાની જગ્યા—કુડા, ગોપનાથ, વેરાવળ ને બાલાચડી.

ઠાવણીની જગ્યા—વઢવાણ, સોનગઢ, માણેકવાડા ને રાજકોટ.

ખંદર—ભાવનગર, ગોધા, ગોપનાથ, મહુવા, જાકાખાદ, વેરાવળ, દીવ, માંગરોળ, નવુંખંદર, પોરખંદર, દ્વારકા, રેપેણખંદર, સલાવા ને જોડીઆ વીગેરે.

હબરીનો મુલક—જાકાખાદ,

ફોરંગીનો મુલક—દીવખેટ.

ગાયકવાડી મુલક—દામનગર, અમરેલી, કોડીનાર ને આખામંડળ.

પર્વત—શેત્રુંજય, વાલાકગીર કે મોરધાર, લાંબધાર, ચોડીલો, ગીરપર્વત, ગીરનાર ને ખડો.

નદીઓ—ભોગાવો, લીમડીનો ભોગાવો, મચ્છું, ઘેલો, શેત્રુંજી, ધાતરવડી, ભાદર, શુકભાદર, આજી, રામાવતી ને ઊંડ વીગેરે.

ભાવનગર ગોંડલ રેલવેનાં સ્ટેશનો—ભાવનગર, ગઢેઆ, વરતેજ, શિહોર, સોનગઢ, સાણોસરા, ધોળાજાંકસન (ધોળાથી ધોરાજી સુધીના) જાળીયા, ઢસા, લાડી, ચિત્તળ, હણીધર, કુંકાવાવ, ખાખરીઆ, વાવડી, જોતપુર, જોતલસર, ધોરાજી (ધોળાથી વઢવાણ સુધીના) ઉજળવાવ, નીં-

કાઠિઆવાડ હલ્લાકાની ભૂગોળનું તારણ. ૭

ગાળું, ખોટાદ, કુંડલી, રાણપુર, ચૂડા, લીમડી, વઢવાણ ને વઢવાણ કાંપ.

ચારવર્ગો—

પેહેલોવર્ગ—જુનાગઢ, નવાનગર, ભાવનગર ને ધ્રાંગધ્રા.

ખીજોવર્ગ—મોરબી, વાંકાનેર, લીમડી, વઢવાણ, પાળી-તાણા, જામખાદ, ગોંડળ, ધ્રોલ ને રાજકોટ.

ત્રીજોવર્ગ—સાયલા, ચૂડા, લખતર, વળા, જસદણ, ખાટવા ને પોરબંદર.

ચોથોવર્ગ—મુળી, બજાણા, લાઠી તથા નાનાં સંસ્થાનો વગેરે.

(૧) જાલાવાડ પ્રાંત.

આલો કરીને રજપૂત થઈ ગયો, તેપરથી આ પ્રાંતનું નામ પડ્યું. ઝુંમણાં આ પ્રાંતનાં વખણાય છે.

દિશા—ઉત્તરે કચ્છનું રણ, પૂર્વે અમદાવાદજીલ્લો, દક્ષિણે કાઠિઆવાડ પ્રાંત અને પશ્ચિમે મચ્છુંકાંડો છે.

પર્વત—ચોટીલા ને હાંગો.

સરોવર—નળ.

નદીઓ—ભોગાવે, લીમડીનો ભોગાવો, વાંસર, ફલકું, ઉમઈ, કંકાવટી, બાંભણ ને મચ્છું વગેરે.

ભોગાવો—ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી જંજુના થડમાં વહે છે, તેપર થાન શીઆણી ને જંજુ છે.

લીમડીનો ભોગાવો—ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી લીમડીના થડમાં વહે છે, તે પર વડોદ ને લીમડી છે.

ઉમઠ નદી—સાથા ને સરવાલ પાસે થઈ કચ્છના રણને મળે છે.

ફલકું—ઠાંગા પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના રણને મળેછે. તેપર ધ્રાંગધ્રા છે.

બાંભણ—ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના રણને મળે છે, તેપર મોથક, હળવદ, ને ચરાડવું છે.

મચ્છું—ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના રણને મળે છે, તેપર વાંકાનેર, મહિકા, મોરબી ને માળીઆ છે.

કંકાવટી—કોંઠ પાસે થઈ કચ્છના રણને મળે છે.

વાંસર—લીમડીના ભોગાવાના ફાંટામાંથી નીકળી ભોઇકા ને મોજીદડ પાસે વહે છે.

મુખ્ય શહેરો—

ધ્રાંગધ્રા—ફલકું નદીપર પેહેલા વર્ગનું શહેર છે, તેમાં પથરના વાસણ તથા ઘંટીના પડ થાય છે, ત્યાં સલાટ ઘણા રહે છે, રાજકર્મીને રાજસાહેબ કહે છે.

હળવદ—બાંભણ નદીપર ધ્રાંગધ્રા તાબાનું શહેર છે.

ચરાડવું—બાંભણ નદીપર છે.

વઢવાણ—બીજા વર્ગમાં ભોગાવા નદીપર રેલવેનું સ્ટેશન છે, તેનું બીજું નામ વર્ધમાનપુરી હતું. તેથી બે મૈલ છેટે કાંપ છે, તેમાં ઉત્તર વિભાગનો આ. પોલિટિકાલ રહે છે, આ શહેરમાં સાત્ર સારો બને છે, તે પરદેશ જાયછે.

લીમડી—બીજા વર્ગમાં લીમડીના ભોગાવાપર રેલવે સ્ટેશન છે, તેમાં મુડીઆ સારી બને છે, (અહીંનો રાજ્ય વિદ્યા ને રાજ્ય ચલાવવામાં પેહેલે નંબરે ગણાય છે.)

કાઠિઆવાડ પંજાકાની જૂગોળનું તારણ. ૬

શ્રીઆણી—ભોગાવા નદીપર લીમડી દરબારનું અસલ રાજધાનીનું શહેર છે. તેમાં સ્વામીનારાયણના ધર્મના ભો-
ક્ષો વધારે છે.

ભોઈકા—લીમડી તાબાનું ગામ છે, ત્યાં થાણુદારની કચેરી છે.

બંચુ—ભોગાવા નદીપર છે, તેમાં વોહોરાની વસ્તી વિશેષ છે.

વડોદ—લીમડીના ભોગાવા નદીપર છે.

થાન—ભોગાવા નદીપર છે, તેમાં માટીનાં વાસણુ સારાં બને છે.

મુળી—ભોગાવા નદીપર છે. તેમાં સ્વામીનારાયણનું મંદિર છે.

ચુડા—વાંસર નદીપર ત્રીજાવર્ગનું રેલવે સ્ટેશન છે.

વાંકાનેર—મચ્છુંનદીપર બીજાવર્ગનું શહેર છે, ત્યાં આ-
ગળ જડેશ્વર માહાદેવની જગ્યાએ.

સાયલા—ત્રીજા વર્ગનું શહેર છે, તેમાં લાલાબગતની જગ્યાએ. તેથી લોકો તેને ભગતનું ગામ કહે છે.

લખતર—ત્રીજાવર્ગમાં રેલવે સ્ટેશન છે.

ખળાણા—ચોથાવર્ગમાં મુસલમાનની રાજધાનીનું શહેર છે.

પાટડી—તેમાં વડાગૃં મીઠું પાકે છે. તે પરદેશ ખદ્દ
બાય છે.

સીધા
મરવાલ } ઉભઈ નદીપર છે.

ઝીંઝવાડા—કચ્છના રણ પાસેછે, ત્યાંકને પંચાસર હતું.

નાનાં શેહેરો—ખરવા, મોઢવાણા, તલસાણા, તામની-આ, મોજદડ, પાણશિણા, રામપર, બડકવા, મહિકા, કુછાડવું ને મોથક વીગેરે.

(૨) ગોહિલવાડ પ્રાંત.

ગોહિલ નામના રજપૂતો રહેતા હતા, તેપરથી આ પ્રાંતનું નામ પડ્યું.

દિશા—ઉત્તરે અમદાવાદ જીલ્લો, પૂર્વે અંખાતનો અખાત, દક્ષિણે અરબી સમુદ્ર ને પશ્ચિમે કાઠિઆવાડ પ્રાંતછે.

પર્વત—શુવ્રંજય, વાલાકગીર કે મોરધાર ને લાંબધાર.

નદીઓ—ભાવનગરની ખાડી, શુવ્રંજ, કેરી, ઘેલો, માલણ ને ધાંતરવડી.

ભાવનગરની ખાડી—ભાવનગર પાસે યહ અંખાતના અખાતને મળેછે.

શુવ્રંજ—ગીરપર્વતમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે, તેપર ધારી, પાળીતાણા ને તળાબ છે.

કેરી—મદાવનના ડુંગરમાંથી નીકળી અંખાતના અખાતને મળેછે, તેપર નીંગાણુ છે.

ઘેલો—બીજું નામ કાણુભાડ. તે મદાવનના ડુંગરમાંથી નીકળી અંખાતના અખાતને મળે છે, તેપર ગઢડા ને વળા છે.

માલણ—શેત્રુંજય પર્વતમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળેછે, તેપર મહુવા છે,

ધાતરવડી—શેત્રુંજય પર્વતમાંથી નીકળી અરબીસમુદ્રને મળેછે, તેપર રાણુલા છે.

મુખ્ય શહેરો —

ભાવનગર—પેહેલા વર્ગમાં મોટું ખંદરછે. ઉપજમાં, વસ્તીમાં ને વેપારમાં કાઠિયાવાડમાં સૌથી આ શહેર અડિ-આપું છે, રાજકર્તાને રાઝ્મોળ કહેછે, તે ઉનાળામાં “હા થમ” હવાખાવા જાયછે, આ મોટું રેલવે સ્ટેશનછે, તેમાં *કાફડા વખણાયછે. હાલ જોવાલાયક ધણા સુંદર મકાનોછે, એ મૈત્ર છેટે ગઢેચોનામે કાંપ છે. આ શહેરનું બીજું નામ ધુતારાપદ્મ કહે વડવાછે.

શિહોર—બીજું નામ શિંગપુર, અસલ આ શહેરમાં ભાવનગરની રાજધાની હતી. તેમાં તાંબાપીતળનાં વાસણુ ને તમાકુ વખણાયછે, તે રેલવે સ્ટેશનછે.

સોનગઢ—રેલવે સ્ટેશનછે. તેમાં પૂર્વ વિભાગનો આ પોલિટિકાલ એજન્ટ રહેછે, તે કુડામાં હવા ખાવા (ઉનાળામાં) જાય છે.

વળા—ત્રીજા વર્ગમાં ઘેલા નદી પરછે, તેની પાસે અગાઉ વલભીપુર હતું.

---

* કાફડા ચણાની દાળતા થાય છે. તે ધણાં પહેાળાં ને મોટા રોટલા જેવડા હોય છે. આ રાજ્યે વઢવાણુ મુધી પોતાને ખરચે રેલવે બાંધી છે, તથા આમખોટ પણ કરાવી છે.

કમરાળા—ભાવનગર તાબાનો મહાલ છે.

ખોળાંકસન—ભાવનગર તાબે છે. સાંધી રેલવેના ૭ કાંટા પડે છે.

ખાળીતાણા—ખીજ વર્ગમાં ચેત્રુંજી નદી પર છે. સાં ચેત્રુંજી પર્વત છે, તેથી આવકો જાત્રા કરવા જાય છે.

ભારીઆધાર—ખાળીતાણાનો મહાલ છે.

તળાળા—ભાવનગર તાબાનું શહેર ચેત્રુંજી નદી પર છે. સાં પર્વત છે, તે પર આવકોનાં દેરાં છે.

ગોપનાથ—અંદર છે, સાં હવાખાવાની જગ્યા છે, તેની કંને ગ્રાંજિર છે.

મહુવા—ખીજું નામ મધુમાપુરી, માલણ નદી પર મોટું અંદર છે, તેમાં નાજિયેર, સરગવાનીશીંગને પાન થાય છે.

કુંડલા—ભાવનગર તાબાનો મહાલ છે, તેમાં લોહાના વાસણ ને પોતીઆં બને છે, તેની પાસે સાવર ગામ છે.

લાઠી—ચોથા વર્ગમાં રેલવે સ્ટેશન છે. તેની પાસે ખાખરા છે.

ગઢડા—ધેલા નદી પર છે, તેમાં સ્વામીનારાયણનું મંદિર છે.

લીલીઆ—ભાવનગર તાબાનો મહાલ છે.

નીંગાણુ—કેરી નદી પર રેલવે સ્ટેશન છે.

ખોટાદ—ભાવનગર તાબાનું રેલવે સ્ટેશન છે, તેની પાસે ટુરખા છે.

દામનગર—ગાયકવાડ સરકારના તાબાનું ગામ છે.

બોધા—છંચેજને તાબે મોટું અંદર છે, તેની પાસે તેના તાબાનું વાજુકડ નામે ગામ છે.

શેત્રુંજય પર્વત—બીજુંનામ સિદ્ધાચળ કે સિદ્ધગીરીછે, તે ૨૨ આવકોનાં ઘણાં રણિઆમણાં દેરાંછે, તેથી હિંદુ-સ્તાનના આવકો અહીંઆ જાત્રા કરવા આવેછે.

નાનાં શેહરો—મીઠાવડ, માંડવા, લીમડા, મુગલાણ, પરબડી, બીમડાદ, લોલીઆણું ને ખુંટવડું વીગેરે.

(૩) ઝંડસરવૈયા પ્રાંત.

સરવૈયા રજપૂતોના નામ પરથી આ પ્રાંતનું નામ પડ્યું.

દિશા—આરે તરફ ગોહિંજવાડની હદ છે.

નદીઓ—બગડ તે શેત્રુંજય પર્વતમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળેછે, તેપર દાઠા છે.

મુખ્ય શેહરો—

દાઠા—બગડ નદીપર મોટું શેહર છે.

ચોક—તેમાં થાણુદારની કચેરી છે.

નાનાં શેહરો—મોણપોર ને ગણધોળ વગેરે.

(૪) બાબરીઆવાડ પ્રાંત.

આ પ્રાંતમાં ધીની નીપજ ઘણી છે. અને તે જાક્રા-બાદ બંદરેથી પરદેશ ઘણું જાય છે.

દિશા—ઉત્તરે ને પૂર્વે ગોહિંજવાડ, દક્ષિણે અરબી સમુદ્ર ને પશ્ચિમે સૌરાષ્ટ્ર.

નદીઓ—ધાંતરવડી, રાયડી, રૂપેણ ને ધોળાદ્રી.

ધોળાદ્રી—અરબી સમુદ્રને મળેછે. તેપર જાક્રાબાદછે.

મુખ્યશેહરો—

ભાકાઆદ—ધોળાદ્રી નદીપર હમશી લોકોને તાબે મોટું ખંદર છે.

રાજુડા—ધાંતરવડી નદીપર છે, તેની પાસે ડુંગર છે, તેમાંથી પથરા નીકળે છે.

નાનાં શેહરો—ડુંગર, ડેડાણ ને વડાણ વગેરે.

—૦૦૦૦૦૦૦૦—

(૫) કાઠિઆવાડ પ્રાંત.

કાઠિ લોકોના નામપરથી આ પ્રાંતનું નામ પડ્યું, તેમાં કાંબીઓ વખણાય છે.

દિશા—પૂર્વે અમદાવાદ જીલ્લો ને ગોહિલવાડ, ઉત્તરે હાલાર ને ઝાલાવાડ, દક્ષિણે સોરઠ ને બાવરીઆવાડ ને પશ્ચિમે સોરઠ પ્રાંત છે.

પર્વત—ગીર, ચોટીલો ને મદાવન.

નદીઓ—ભાદર, શુકભાદર, ગોમા, નીભણી, ને શેત્રુંજી.

ભાદર—મદાવનના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે, તેપર જસદણ, આઝોટ, જોપુર, ધોરાજી, ઉપલેટા, કુતીઆણા, ગણેદ ને નવીખંદર છે, ચોમાસામાં આ નદીમાં ઉપલેટા સુધી હોડીઓ ચાલે છે.

શુકભાદર—ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી અંબાતના અંબાતને મળે છે, તેપર રાણપુર ને નાગનેશ છે.

ગોમા—ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી રાણપુર પાસે શુકભાદરને મળે છે.

નીલણી—સુદામડા પાસે થઇ લીમડીના બોગાવાને મળેછે.

મુખ્ય શેહેરો—

અમરેલી—ગાયકવાડ સરકારને તાબે છે, તેમાં સુબો રહે છે.

ધારી—શુત્રુંજી નદીપર ગાયકવાડનો મહાલ છે.

માણેકવાડા—તેમાં દક્ષિણ વિભાગનો આ. પોલિટિકલ એજન્ટ રહે છે.

ચીતળ—જેતપુર તાખાનું ગામ છે, તે રેલવેસ્ટેશન છે.

બગસરા—તે કાઠિને તાબેછે, તેમાં ચોકાળ સાગ બનેછે.

જેતપુર—ભાદર નદીપર રેલવેસ્ટેશન છે, તે કાઠિને તાબે છે.

જસદણ—ત્રીજા વર્ગમાં ભાદરને કાંઠે ખાચર કાઠીનું રાજ છે, તેના તાખામાં હીંગોળગઢ છે, તેપર ઘણા સારા બંગલા છે, ત્યાં રાજકર્તા રહે છે.

પાળીઆદ—મોટું ગામ છે.

રાણપુર—શુકભાદરને કાંઠે રેલવે સ્ટેશન છે, તે અંગ્રેજને તાબે છે, (અહીંઆ બે નદીઓનો સંગમ થાય છે) તેમાં મસાલો ને પડોપાંદડી બને છે.

નાગનેશ—શુકભાદરને કાંઠે છે.

ચોટીલા—ચોટીલા પર્વત પાસે છે.

ગીરપર્વત—તેને કેટલાક ગર પણ કહે છે, તેમાં લાકડું થાય છે, પણ ત્યાંની હવા સારી નથી.

પાંચાળદેશ—મોટીલા, બીમોરા, ભારમબડી ને મેવા-
સાની આસપાસનો મુલક. ત્યાંના ઘોડા વખણાય છે.

નાનાં શેહેરો—મેવાસા, છનીઆર, નાગલપુર, બડલી,
આણંદપુર ને નીનામા વીગેરે.

(દ્વિ) સોરઠ પ્રાંત.

સૌરાષ્ટ્ર પરથી સોરઠ એવું નામ પડ્યું.

દિશા—ઉત્તરે હાલાર પ્રાંત, દક્ષિણે અરબી સમુદ્ર, પ-
શ્ચિમે અરબી સમુદ્ર ને બડો પ્રાંત, પૂર્વે કાઠિયાવાડ પ્રાંત
ને બાબરીઆવાડ છે.

નદીઓ—ભાદર, ઝુખી, ઓઝાત, કાંબાહીરણ, સામત,
શીંગવડો, ઇંગવડો, ઉખેણ, સાગળી ને ખાભવ.

ભાદર—આ નદી કાઠિયાવાડમાં સૌથી મોટી છે.

ઓઝાત—મેદરડા પાસે થઈ માધવપુરકને ભાદરને
મળે છે.

ઉખેણ—ભિસાણા આગળ થઈ ઓઝાતને મળે છે, તે
પર રાણપર, મજેવડી, વેથલી વગેરે છે.

ખાભવ—ચોરવાડ પાસે અરબીસમુદ્રને મળે છે.

ઇંગવડો—વેરાવળ પાસે અરબીસમુદ્રને મળે છે.

શીંગવડો—કોડીનાર પાસે અરબીસમુદ્રને મળે છે.

કાંબ—ખાભવને મળે છે.

હીરણ—પાદણ પાસે અરબીસમુદ્રને મળે છે.

પુષ્પી—ભાદરને મળેછે.) (સામન-અરબીસમુદ્રને મળે છે.

પર્વત—ગીરનાર ને ગીરપર્વત.

ગીરનાર—જુનાગઢપાસે છે, તે પર આવકોના દેરાં છે તથા મુસલમાનોનાં દેવળ છે, તેથી તે લોકો જાત્ર કરવા જાય છે.

અંદર—માંગરોળ, પટ્ટણ ને દીવ વગેરે.

મુખ્ય શહેરો—

જુનાગઢ—પેહલાવર્ગમાં મુસલમાનની રાજધાનીનું શહેર છે, રાજકર્તાને નવાબ કહેછે, તેની પાસે ગીરનાર છે. તેથી ઘણા લોકો જાત્રા કરવા આવેછે. તેમાં જીવાલાયક હમારનો ને આગછે.

ખાટવા—ત્યાં મુસલમાની રાજ છે, તે જુનાગઢના બા-યાત છે.

બગસરા—ઉમેણનદીપર છે તેને ગેડબગસરા કહે છે, તેમાં ચણા વખણાયછે.

કુતીઆણા—ભાદરનદીપર છે, તેમાં ધાબળા સારા બને છે.

માળીઉં—ખાભવનદીપર છે, તેને હાડામાળીઝ કહેછે.

માંગરોળ—મુસલમાની રાજનું મોટું અંદર છે.

ચોરવાડ—ખાભવનદીપર આડઅંદર છે, ત્યાં નાગર-વેલી પાન થાયછે.

વેરાવળ—જુનાગઢ તાબાનું ! મોટું અંદર છે. તે હવાને માટે જાણીતું છે.

પટ્ટણુ—બીજું નામ પ્રભાસપટ્ટણુ, તે જાત્રાને માટે જાણીતું છે. ત્યાં ઘણા લોકો જાત્રા કરવા જાય છે ને ત્યાં લીલ પરણાવે છે. "

દીવ—ફીરંગીને તાબે ખેડે છે, તેમાં હજીવો, ફીસના દાખડા ને ચકરડા વગેરે બને છે.

કોડીનાર—ગાયકવાડ સરકારને તાબે છે.

ઉનાંદેલવાડા—તેની પાસે છંદમેજરી નદી છે.

બીલખા—મોટું ગામ છે.

નાધરનો મુલક—સતખડાથી માંગરોળ સુધીનો ભાગ છે.

નાનાં શેહરો—થંથલી, મેઝેવડી, મેદરડું, પાણીકોઠો, ઘોઘલા ખાલાગામ ને મૈયારી વગેરે.

— ❧ ❧ ❧ —

(૭) વરડો પ્રાંત.

બરડાપર્વતપરથી આ નામ પડ્યું છે.

દિશા—ઉત્તરે ને પૂર્વે હાલાર ને સોરઠ, પશ્ચિમે અરબીસમુદ્ર, દક્ષિણે સોરઠ ને અરબીસમુદ્ર.

નદીઓ—ભાદર ને વર્તુ.

વર્તુ—બરડા પર્વતમાંથી નીકળી મીઆની પાસે અરબી સમુદ્રને મળે છે, આનદી પોરબંદરના રાણાની તથા જામની સરહદનો સીમાડો બતાવે છે.

કાઠિઆવાડ ધલ્લાકાની ભૂગોળનું તારણ. ૧૬

પર્વત—બડો તે લાલપુર સુધી લાંબો ગચ્છેલો છે, તેમાંથી પથર નીકળે છે.

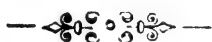
મુખ્ય શહેરો—

પોરબંદર—ત્રીજા વર્ગમાં મોટું બંદર છે, ત્યાંના રાણા જેઠવા રજપૂત છે, તેનું બીજું નામ સદામાપુરી.

માધવપુર—તેમાં માધવરાયની મૂર્તિ છે, તેથી લોકો જાત્રા કરવા જાય છે. *અહીંઆથી નવીબંદર સુધીના ભાગને ઘેડ કહે છે.

નવુંબંદર—ભાદર નદીપર મોટું બંદર છે.

નાનાં શહેરો—છાઇઆ, મીઆણી, કંડોરાણું ને રાણાવાવ વગેરે.

(૮) હાલાર પ્રાંત.

દિશા—ઉત્તરે કચ્છી રણને કચ્છી આખાત, પૂર્વે મચ્છું કાંઠો ને કાઠિયાવાડ દક્ષિણે સોરઠ ને બડો, પશ્ચિમે આખામંડળ.

નદીઓ—રામાવતી, ઊંડ, આજી, ગોંડલી, આપા, ધી ને વર્તુ.

રામાવતી—બડો પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના આખાતને મળે છે, તેપર લાલપુર, છોકારી ને નવાનગર છે.

---

*સારા ચોમાસામાં ઘેડમાં એટલું તો પાણી ભરાય છે કે ગામડાં ખેટ જવાં જણાય છે, ને વંચજીથી નવીબંદર સુધી હોડીઆ ચાલી શકે છે.

હુંડ—બડા પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના અખાતને મળે છે, તેપર ભેડીઆ છે.

આજી—સરધાર પાસેના ડુંગરમાંથી નીકળી કચ્છના રણને મળે છે, તેપર સરધાર, રાજકોટ ને બાંત્રંબુ છે.

આપા } બંને કચ્છના અખાતને મળે છે.
ધી

ગોંડલી—ગોંડલ પાસે થઈ બાદરને મળે છે, તેપર ગોંડળ છે.

મુખ્ય શહેરો—

નવાનગર—પેહેલા વર્ગમાં રામાવતી નદીપર છે. તે જમ સાહેબે વસાવ્યું છે, રાજકર્તાને જમ કહે છે; તેમાં કંકુ, મોતીને બાંધણી વખણાય છે. તેને જમનગર કે નગર પણ કહે છે.

સલાયા—નવાનગર તાલિ મોટું બંદર છે.

ખંભાળીઆ—નવાનગર તાલિ છે, ત્યાંકને લોઢાની ખાણો છે.

લાલપુર } રામાવતી નદીપર છે.
છીકારી }

બાલાચડી—હવાને માટે જાણીતું છે. ત્યાં રાજકોટનો સાહેબ ઉતાળામાં હવાખાવા જાય છે.

ભેડીઆ—ઝોડ નદીપર નવાનગર તાલિનું ગામ છે.
ધુવાવ—તેમાં ડાળીઆ વખણાય છે.

બાલંબુ—આજી નદીપર છે.

સરધાર—આજી નદીપર રાજકોટ તાલિનું ગામ છે.

ધ્રોલ—ખીજ વર્ગમાં મોટું ગામ છે.

ધ્રાફા—તેમાં થાણદારની કચેરી છે.

રાજકોટ—ખીજ વર્ગનું આજી નદીપર શહેર છે, તેમાં પોલિટિકલ એજન્ટ રહે છે, ત્યાં રાજાએના ઉતારા, અંગલા, રાજકુમાર કાલેજ તથા સ્કૂલો વીગેરે છે, તેમાં આજી નદીનો પુલ ભાવનગર દરબારે બંધાવ્યો છે, તે બેવા લાયક છે, રાજકર્તાને જડેજ કહે છે.

ગોંડલ—ગોંડલી નદીપર ખીજ વર્ગનું શહેર છે; ત્યાંના ઠાકોર જડેજ રજપૂત છે, તેમાં ગોળ વખાણાય છે (આ રાજાએ ધોળાથી ધોરાજી સુધી પોતાને ખરચે રેલવે બાંધી છે.)

ધોરાજી—ભાદર નદીપર ગોંડલ તા.ખાનું રેલવેસ્ટેશન છે. તેમાં કપાસ લોટવાના સંચા 'છે

કાલાવાડ—તેમાં શિતળામાતાનું દેવસ્થાન છે. તેથી શીળી નીકળેલાને ત્યાં પગેજગાડવા લઈ જાય છે.

ઢાંક—ગોંડલ તા.ખાનું ગામ છે.

પડધરી—નવાનગર તા.ખાનું ગામ છે.

નાનાં શહેરો—ભલસાણું, મેઘપુર, આમરણ, નેકતામ, રાજપરા, આટકોટ, ભાડવા, ઉપલેટું, ખીરસરં ને કોટડા વીગેરે છે.

— ❀❀❀ —

(૧) મચ્છુંકાંઠો.

મચ્છુંનદી સોસરી વેહેવાથી આ નામ પડ્યું છે.

દિશા—ઉત્તરે કચ્છનું રણ, પૂર્વે ઝાલાવાડ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમે હાલારપ્રાંત છે.

નદીઓ—મચ્છું ને ઘોડાપ્રાઈ.

ઘોડાપ્રાઈ—કચ્છના રણને મળેછે.

મુખ્ય શહેરો—

મોરબી—બીજા વર્ગમાં મચ્છુંને કાઠે છે, તેમાં કાં-સાનાં વાસણ થાયછે.

માળીજી—ચોથા વર્ગમાં મચ્છુંને કાઠે છે, તે મીઝાણા-નું કહેવાય છે.

વવાણીઆ—બંદર છે, ત્યાં આગબોટ રહેછે.

નાનાં શહેરો—ટંકાર, મોણપોર વગેરે.

(૧૦) ઓસ્વામંડલ.

ઝોખાના નામપરથી આ નામ પડ્યું છે.

દિશા—પૂર્વે હાલાર ને બીજી બધી બાજુએ અરબી સમુદ્ર છે.

નદીઓ—ગોમતી તે દ્વારકાં પાસે છે.

બેટ—સકોદર.

મુખ્ય શહેરો—

દ્વારકાં—ગોમતી નદીપર ગાયકવાડ સરકારને તાબેછે, તેમાં રણછોડજીની મૂર્તિ છે, તેથી લોકો જાત્રા કરવા જાયછે.

કચ્છીગઢ—કચ્છના રાવને તાબે છે.

કાઠિઆવાડ ઇલાકાની ભૂગોળનું તારણ. ૨૩

આરંભડું—ત્યાં બાવા વગેરેને હાથપર છાપ મારેછે,
ત્યાંના દરીઆમાંથી શંખ ને ચક્ર બહુ જડેછે.

રૂપેણુબંદર—તે બંદર છે, ત્યાં માલ ઉતરેછે.

નાનાં શહેરો—પોશિતરું, ત્રીણાકી, મહી, ગોરખમહી,
ચરવાળુ ને ગુરગઢ વીગેરે.

કચ્છીગઢ સિવાય આખો ઓખામંડળ ગાયકવાડ સ-
રકારને તાબેછે.

જાહેર ખબર.

કાઠિયાવાડ ઇલાકાની ભૂગોળનું તારણ—ક્રીં ૦-૧-૬.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળનો સાર —ક્રીં ૦-૧-૬.

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળનું તારણ —ક્રીં ૦-૩-૬.

એ ત્રણે ચોપડીએ તથા બીજી જોઈતી જુકો મારી મારકે રોકડી કીંમતે મળશે, ટપાલ ખર્ચ જૂઠું. માટે જેઓને જોઈએ તેમણે મંગાવી લેવી. ઉપરની ત્રણે ચોપડીએ વેચા આપનારને દશટકા મુજબ કમીશન મળશે. પચીશ કરતાં વધારે મંગાવશે તેનું ટપાલ ખર્ચ માફ. સામગ્રી જથ્થાબંધ રાખનારને કીકાયતે આપવામાં આવશે. વાસ્તે જેમની મરજી હોય તેમણે નીચેને શીરનામે પત્ર લખવો. નાટપેડ પત્ર લેવામાં આવશે નહિ. તા. ૨૦-૧૦-૮૫ અક્ટોબર.

ભાત્રનગર	}	શા. હરજીવન વી. પુરસોતંભ—ગોધારી. તાલુકા રેકૂલના આ. ભારતર.
રાધનપુરી		
બજાર		

